

УДК 630 x 176. 322. 7

Н. Я. КРИВОБОКОВА *

ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ВОЛОСЬКОГО ГОРІХА НА ПОЛТАВЩИНІ

Український науково-дослідний інститут лісового господарства і агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького

Наведено результати обстеження поодиноких горіхових дерев, що ростуть на присадибних ділянках мешканців Полтавської області.

Ключові слова: селекція, волоський горіх, ядро, ендокарпій, штамп, крона, урожайність.

Селекцію волоського горіха способом індивідуального відбору в Україні розпочато ще у довоєнний період А. Ф. Скоробогатим [5] та А. П. Єрмоленко [2] зі співробітниками. Значних масштабів селекційна робота набула у 60-ті роки. За кілька десятиліть описано багато форм [1, 3, 7]. У багатовіковій селекції сільськогосподарських культур основним критерієм цінності сорту була і є його врожайність. На відміну від сільгоспкультур у публікаціях щодо селекції волоського горіха відсутня єдина думка про те, яку ознаку вважати основною при відборі кращих форм [6].

Наші дослідження проведено у Полтавській області. Особливості ґрунтового покриву регіону обумовлені впливом помірного континентального клімату, лісової та степової рослинності. Основною ґрунтоутворюючою породою в області є леси, на яких сформувалися родючі чорноземні ґрунти. Найбільш поширені серед них: чорноземи глибокі, чорноземи залишково-солонцюваті та чорноземи солонцюваті. Середня річна температура повітря в межах області змінюється від +6,5°C (південно-східні райони) до +8,3°C (південний захід). Абсолютний мінімум температури повітря – -38°C, максимум – +40°C. Для регіону характерні пізні весняні та ранні осінні приморозки. Тривалість вегетаційного періоду 197 – 219 днів.

У середньому за теплий період року суховії реєструються 10 днів, у посушливі роки – до 30 днів і більше. Більша частина території Полтавщини належить до теплої агрокліматичної зони з недостатньою вологістю. Середньорічна кількість опадів становить 450 – 570 мм. Загалом ґрунтово-кліматичні умови Полтавщини за багатьма параметрами сприятливі для вирощування горіха волоського [4].

Метою наших досліджень був відбір серед розмаїття місцевого генофонду перспективних форм волоського горіха, визначення доцільності їх подальшого розмноження.

У Полтавській області промислових насаджень волоського горіху не виявлено. На присадибних ділянках як у невеликих містах, так і в сільських населених пунктах майже у кожному дворі росте один, а то й декілька горіхів. Наукову роботу вели упродовж 5 років. Усього обстежено понад 400 дерев горіха в області. Після визначення якісних характеристик їх плодів для подальшого вивчення відібрано 40 форм.

Вік відібраних дерев сягав від 7 до понад 100 років. Форма крон – куле-шатро-куполоподібна, пірамідальна та інші. Урожай плодів із деяких форм в окремі роки сягає 120 – 180 кг. У 2008 р. в Лубнах виявлено молодий горіх, Ф40.П.08, урожай якого у 7-річному віці становив 20 кг високоякісних плодів. Серед розмаїття полтавських горіхів виявлено форми із гронаподібним (від 5 до 16 плодів у гроні) розміщенням плодів високої якості. Плоди деяких форм досягають уже у серпні (Ф18.П.06 та Ф23.П.06). Плоди різних дерев за формою різноманітні: куле-яйце-кубоподібні, овальні та інші. Певну цікавість викликають плоди великоплодих форм, розмір яких сягає 4,7 x 3,7 x 3,9 см (Ф36.П.07), а маса – від 16,3 до 24,6 г.

Усі відібрані дерева мають високі якісні характеристики плодів: середня маса їх варіює від 6,3 г (гронаві) до 24,6 г; товщина ендокарпу, який легко розколюється, – від 1,0 до 1,7 мм; вміст ядра – від 32,4 % (у великоплодих) до 58,6 %. У с. Клепачі Лубенського району росте великоплодий горіх (Ф 24.П.06), вміст ядра у плодах якого в різні роки коливається в межах

* © Н. Я. Кривобокова, 2009

41 – 51 %. Вміст білку в ядрах сягає 13,2 – 17,8 %, жиру – 56,8 – 64,0 %. Усі ці дерева практично не пошкоджуються морозами.

Основні таксаційні та селекційні характеристики п'яти перспективних форм горіха волоського, котрі заслуговують на особливу увагу, наведено в табл. 1 і 2.

Горіх форми Ф 4.П.04 виявлено на присадибній ділянці В. Я. Іваненко у с. Вили Лубенського району по вул. КІМ, буд. 25. Форма зимостійка. Стовбур розгалужується на висоті 1,8 м і несе на собі могутню крону. Плодоносить щорічно, врожайність – 30 – 90 кг. Плоди різних розмірів, більшість із них є великими.

Таблиця 1

Основні таксаційні показники деяких перспективних форм волоського горіха

Форма	Вік, років	Висота дерева, м	Діаметр штамбу		Діаметр крони, м		Форма крони
			висота виміру, м	діаметр, см	Пн–Пд	Сх–Зх	
Ф 4. П.04	21	12,0	1,6	41,0	9,0	9,2	кулеподібна
Ф 5. П.04	34	14,0	1,6	40,0	10,5	12,0	кулеподібна
Ф 23. П.06	24	8,0	1,3	33,0	6,5	8,0	пірамідальна
Ф 32. П.07	13	5,5	1,6	18,0	4,2	4,3	не визначена
Ф 36. П.07	100	20,0	1,6	80,0	18,0	19,0	кулеподібна

Таблиця 2

Селекційна характеристика плодів деяких перспективних форм волоського горіха

Форма	Врожайність, кг		Середні розміри ендокарпу, см			Маса горіха, г		Вміст %			Товщина шкаралупи, мм
	середня	максимальна	висота	ширина	товщина по швах	середня	максимальна	ядра	жиру	білку	
Ф 4. П.04	55	90	4,5	4,4	3,9	14,9	16,0	53,1	58,0	14,8	1,0–1,1
Ф 5. П.04	70	120	3,4	3,2	3,5	11,2	13,1	48,0	56,8	17,8	1,2–1,4
Ф 23. П.06	50	90	3,9	3,4	3,3	12,1	13,8	52,7	62,3	13,2	1,1–1,3
Ф 32. П.07	10	20	4,6	3,7	3,4	12,2	15,9	53,6	–	–	1,2–1,4
Ф 36. П.07	60	180	4,7	3,7	3,9	16,3	24,6	37,8	59,4	16,7	1,6–1,7

Плоди горіха форми Ф 4.П.04 світло-коричневі, мають симетричну овальну форму з гладенькою поверхнею ендокарпу, іноді помітні незначні впадини з легенькою сіточкою борозенок. Біля основи шви зовсім не виділяються, а вище – ледь помітні з характерним поздовжнім заглибленням (рис. 1). Доволі тонка і крихка шкарлупа легко розламується. Добре виповнене ядро (незалежно від величини плода) виймається цілим разом із тоненькою перегородкою.

Рис. 1 – Плоди горіха форми Ф 4.П.04

Плоди за зовнішнім виглядом і якісними показниками ідентичні плодам материнського дерева, котре росте в цьому ж селі і має вік близько 80 років. Одна із скелетних гілок усихає.

Форма Ф.5.П.04 вільно росте на садибі В. П. Кривобокова у м. Лубни по вул. Партизанська, 3. Дерево зимостійке, має рівний товстий штамп і могутню щільну кулеподібну крону (рис. 2), яка піднята більше, ніж на 3 м над поверхнею ґрунту. Плодоносить щорічно з урожайністю 30 – 120 кг.

Рис. 2 – Загальний вигляд горіха Ф.5.П.04

Плоди кулеподібні, середньої величини. Світлокоричневий ендокарп має доволі гладеньку поверхню з рідкою мережею ледь помітних поздовжніх борозенок, які симетрично відходять від плоскої основи і не всі доходять до середини горіха. Верхівка плоду не виступає. Шви дещо виділяються лише у верхній частини горіха. Шкаралупа крихка, тому ядро кольору слонов'ї кістки легко виймається цілим. Воно добре виповнене і має приємний смак.

Форму Ф 23.П.06 виявлено у с. Клепачі Лубенського району по вул. Польова, 26 у садибі М. Я. Артюха. У віці 24 роки дерево має середні габарити: при висоті 8 м проекція крони займає близько 50 м² площі ділянки. Широкопірамідальну крону (що незвично для горіхів) утворюють чотири вертикальні скелетні гілки. Росте в саду, але пригнічення з боку інших дерев не зазнає. Плодоносить щорічно, врожайність – 35 – 90 кг. Плоди формуються у гронах по 2 – 5 шт., у деякі високоврожайні роки їх кількість досягає 16 шт. Характерною особливістю цієї форми є раннє (серпень) досягання плодів. Плоди мають овальну форму з крутими плечима та швами, які дещо виступають. Верхівка не виділяється (рис. 3).

Поверхня ендокарпу має рідку мережу дрібних борозенок. Уздовж швів несиметрично розміщені ямочки різної глибини. Плоди мають добрі товарний вигляд і смакові властивості. Ендокарп легко розколюється, добре виповнене ядро кремового кольору легко виймається цілим. Середня маса ядра становить 6,3 г.

Форма 32.П.07 росте на присадибній ділянці О. М. Орлової у м. Лубни по вул. Круглицька, 39. Дерево зимостійке. За рахунок стоку атмосферних опадів з даху будинку має

додаткове надходження вологи. Діаметр штамбу 18 см. Крона піднята на висоту 2 м. Молоде дерево подає надії на високу продуктивність – у віці 13 років з нього зібрано 20 кг високоякісних плодів. Плодоносить щорічно з певними коливаннями врожайності.

Рис. 3 – Плоди горіха форми Ф 23.П.06

Плоди доволі великі, еліпсоподібні, з дещо витягнутою верхівкою та округлою основою. Шви ледь помітно виділяються у верхній частині плоду, а над швами в цих ділянках видніються по кілька ямочок з обох боків, котрі характерно виділяють шов з-поміж стулок. Уздовж стулок спрямована ледь помітна мережа борозенок (рис. 4). Шкаралупа крихка, розколюється легко, і так само легко виймається добре виповнене ядро з тонкою перегородкою. Його маса становить 6,6 г.

Рис. 4 – Плоди горіха форми Ф 32.П.07

Форма 36.П.07 – величне дерево віком понад 100 років, вільно росте на присадибній ділянці Г. Д. Кривенка в с. Енківці Лубенського району по вул. Польова, 1. Його висота близько 20 м. Діаметр штамбу 80 см. Щільна, компактна кулеподібна крона знаходиться на висоті 1,8 м від поверхні ґрунту, має проекцію 340 м² (рис. 5). Дерево не підмерзає. Плодоносить щорічно, урожай коливається від 30 до 180 кг.

Плоди великих розмірів, із світло-коричневим (солом'яного відтінку) ендокарпом. Мають круті плечі, дещо витягнуту верхівку та випуклу основу. Поверхня ендокарпу ямчата. Уздовж швів, які розташовані ближче до верхівки, є рядки ямок, які ніби виділяють шов над поверхнею ендокарпу (рис. 6).

Рис. 5 – Загальний вигляд горіха форми Ф 36.П.07

Рис. 6 – Плоди горіха форми Ф.36.П.07

Стулки слабо з'єднані, тому, падаючи, горіхи іноді розламуються навпіл. Незважаючи на порівняно велику товщину (1,5 – 1,8 мм), шкаралупа крихка, тому легко розламується, і ядро виймається цілим. Маса ядра становить 7,7 г.

Висновки. У Полтавській області за 5 років з-поміж 40 обстежених дерев горіха волоського за комплексом господарчо-важливих ознак відібрано 40 кращих особин. Усі вони відповідають вимогам до плюсових і мають бути розмножені.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бадалов П. П.* Форми горіха волоського для степових районів Правобережжя України / П. П. Бадалов // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. – К.: Техніка, 1974. – № 4. – С. 18 – 20.
2. *Ермоленко А. П.* Добір зимостійких і врожайних форм грецького горіха. – К.: Хата-лабораторія, 1937. – № 8. – С. 34 – 35.
3. *Маяцька О. Д.* Цінні форми волоського горіха Володимирської агролісомеліоративної станції // Вісник сільськогосподарської науки. – К.: Урожай, 1970. – № 11. – С. 79 – 82.
4. Полтавська область. Природа, населення, господарство: Географічний та історико-економічний нарис. / За редакцією К. О. Маца. – Полтава : Полтавський літератор, 1998. – Видання друге. – 329 с.
5. *Скоробогатий А. Ф.* Перспективы селекции грецкого ореха и расширение его культуры на Украине и в аналогичных районах РСФСР/ А. Ф. Скоробогатий // Плодовые культуры. – Л.: ВаСХНИЛ, 1936. – С. 135 – 141.
6. *Чебанов В. И.* Методы отбора и вегетативного размножения грецкого ореха на Северном Кавказе / В. И. Чебанов, Г. Т. Блашников, И. В. Кругликов // Воронеж: ЦНИИЛГиС, 1980. – 64 с.
7. *Щепотьев Ф. Л.* Селекция ореха грецкого на зимостойкость и высокое качество плодов на Украине / Ф. Л. Щепотьев // Селекция, интродукция и семеноводство древесных пород. – К.: Урожай, 1964. – С. 24 – 34.

Krivobokova N. Ja.

PROSPECTIVE FORMS OF WALNUT IN POLTAVA REGION

Ukrainian Research Institute of Forestry and Forest Melioration named after G. M. Vysotsky

Results of a survey of single trees of walnut growing in home gardens of Poltava region inhabitants are presented.

К е у в о р д с : breeding, walnut, nut kernel, endocarp, bole, crown, crop yield.

Кривобокова Н. Я.

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ФОРМЫ ГРЕЦКОГО ОРЕХА ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ

Украинский научно-исследовательский институт лесного хозяйства и агролесомелиорации им.

Г. Н. Высоцкого

Представлены результаты обследования отдельных деревьев ореха грецкого, произрастающих на приусадебных участках жителей Полтавской области.

К л ю ч е в ы е с л о в а : селекция, грецкий орех, ядро, эндокарп, штамп, крона, урожайность.

Одержано редколегією 12.12.2008 р.